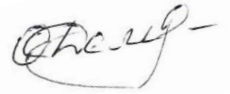

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ДЕМІДКО Ольга Олександрівна

УДК 792(477.62) «18/19» (043)

**ТЕАТР У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я
(СЕРЕДИНА ХІХ–ХХ СТ.)**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Маріуполь – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Маріупольському державному університеті
Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор культурології, професор
САБАДАШ Юлія Сергіївна,
Маріупольський державний університет, професор
кафедри культурології та інформаційної діяльності

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
КОНСТАНТИНОВА Вікторія Миколаївна,
Бердянський державний педагогічний університет,
професор кафедри історії та філософії

кандидат історичних наук, доцент
ЗАХАРЧЕНКО Марина Василівна,
Черкаський національний університету імені Богдана
Хмельницького, доцент кафедри археології та
спеціальних галузей історичної науки

Захист відбудеться 28 січня 2019 р. об 11:00 на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 12.093.04 у Маріупольському державному університеті за адресою:
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129 а.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Маріупольського
державного університету за адресою: 87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129.

Автореферат розісланий «26» грудня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. С. Волониць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В історії України культурні прояви суспільного буття посідають особливе місце, адже в умовах тривалого бездержавного існування українських земель попри імперське домінування, культурні практики в окремих регіонах засвідчували тяжіння до певних ідентичностей. Оскільки найгостріші та найскладніші виклики для нашої держави наразі полягають у суспільно-політичній та геополітичній площині, дослідження культурних аспектів життя окремих регіонів в історичній ретроспективі видається не менш актуальним.

По-перше, це корелюється із сучасною історіографічною увагою до вивчення локальної історії і дозволяє рельєфніше відобразити процес формування соціокультурного «обличчя» Північного Приазов'я в усьому комплексі різноманітних впливів та ідеолого-політичних трансформацій. По-друге, сьогодні регіон Північного Приазов'я є одним з територіальних об'єктів гібридної агресії Російської Федерації, яка відбувається із застосуванням, зокрема, елементів інформаційної та ідеологічної війни. Суспільний «іммунітет» до пропагандистських впливів обумовлений здебільшого наявністю в локальній спільноті певного культурного історичного бекграунду, досвіду самоідентифікації і усвідомлення власного місця в державі. Набуття цього досвіду багато в чому відбувається через культуру і мистецтво.

Серед багатьох чинників, які впливали на суспільні та культурні практики населення Північного Приазов'я, був театр. На прикладі розвитку театру як мистецтва та як видовища і засобу проведення дозвілля можна простежити формування культурних, естетичних та навіть ідеологічних смаків різних соціальних груп населення регіону. Театр здатний зберегти традиції, ціннісні пріоритети, об'єднати більшість видів мистецтва та сформувати світоглядні орієнтири. Водночас театр поширює культурні та духовні надбання народу, його етнічні, культурні та ментальні особливості.

Протягом своєї історії театральні заклади Північного Приазов'я, незважаючи на свою провінційність, здійснювали важливі соціальні функції, зокрема, сприяли згуртуванню членів спільноти, консолідації зусиль задля культурного розвитку громади, формуванню моральних цінностей та естетичних поглядів.

Висвітлення творчої, культурної, просвітницько-благодійної діяльності театрів Північного Приазов'я здійснювалося здебільшого засобами масової інформації на шпальтах періодичних видань міст регіону. Відсутність комплексного історичного дослідження з обраної теми дає змогу констатувати актуальність та необхідність ґрунтовних історичних розвідок, присвячених театру та його ролі в соціокультурному житті України і, зокрема, Північного Приазов'я з середини ХІХ ст. до кінця ХХ ст.

Політична обставина, що додає темі актуальності, полягає в тому, що у зв'язку з проведенням ООС (АТО до 30 квітня 2018 р.) в останні роки регіон Північного Приазов'я виконує важливу стратегічну роль, а отже його історія потребує

всебічного вивчення та гідного представлення в загальноісторичному науковому дискурсі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до комплексної наукової теми кафедри історичних дисциплін «Актуальні проблеми історії України. Сучасне бачення» (державний реєстраційний номер 0118U003556).

У рамках програми «Активні Громадяни» у лютому 2017 р. було отримано грант від Британського консульства України на видання монографії «Ілюстрована історія театральної культури Маріуполя» (2017 р.) та відкриття культурного простору, спрямованого на популяризацію театральної культури в Маріуполі.

Об'єктом дослідження виступає соціокультурне життя Північного Приазов'я середини XIX–XX ст., під яким ми розуміємо єдність культурних та соціальних процесів, пов'язаних з діяльністю людини.

Предмет дослідження – театр, його творча та практична діяльність у контексті соціокультурної реальності Північного Приазов'я означеного періоду.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від середини XIX ст. до кінця 1980-х років, протягом яких діяли театральні колективи, що стали системоутворюючими елементами театального життя приазовського краю. Нижня хронологічна межа обумовлена тим, що в 1847 р. у регіоні з'явилися перші заїжджі театральні колективи, що вплинуло на формування театального мистецтва Північного Приазов'я. Вибір верхньої хронологічної межі зумовлений змінами політичного та ідеологічного характеру, які мали безпосередній вплив на розвиток театального життя.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Північного Приазов'я, під яким розуміється південь Донецької та Запорізької областей. Оскільки обраний для дослідження регіон не був цілісним адміністративно-територіальним утворенням, тому під Північним Приазов'ям у нижній хронологічній межі розуміються землі, які охоплювали територію двох повітів: Бердянського Таврійської губернії та Маріупольського Катеринославської губернії, у верхній – південні райони Запорізької та Донецької областей.

Метою роботи є вивчення особливостей розвитку театру як значущого культурного інституту Північного Приазов'я у контексті соціокультурного життя регіону з середини XIX–XX ст.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні дослідницькі завдання:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження;
- обґрунтувати значення соціокультурного підходу щодо аналізу та оцінки історико-культурних процесів;
- з'ясувати особливості формування театального мистецтва Північного Приазов'я в початковий період діяльності (1847–1899-ті рр.);
- вивчити театральне життя регіону у 1900–1919 роки;
- дослідити специфіку творчого становлення театру приазовського краю в контексті суспільних трансформацій у 1920–30-ті роки;
- охарактеризувати діяльність театральних закладів під час Другої світової війни;

- висвітлити театральне життя Північного Приазов'я у післявоєнні роки та в період зростання творчої активності (1946–1968 рр.);
- визначити загальні риси розвитку театрів регіону в період творчого піднесення (1968 – кінець 1980-х рр.);
- узагальнити виявлені події і факти щодо розвитку театру та його ролі у соціокультурному житті Північного Приазов'я від середини ХІХ до другої половини 80-х рр. ХХ ст.

Методологічною базою дослідження є принципи історизму, об'єктивності та системності. У роботі використано історичний, соціокультурний, мікроісторичний, історико-антропологічний та міждисциплінарний підходи. Доцільним стало застосування загальнонаукових (аналізу і синтезу, узагальнення, індукції та дедукції) та спеціально-історичних (хронологічний, порівняльно-історичний, культурно-історичний) методів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступних положеннях:
вперше:

- визначено та охарактеризовано теоретико-методологічні засади дослідження театру у соціокультурному житті Північного Приазов'я;
- запропоновано періодизацію театрального життя приазовського краю;
- реконструйовано діяльність Маріупольського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка в період німецької окупації;
- розкрито регіональні особливості діяльності театрів у контексті соціокультурного життя Північного Приазов'я;
- уведено до наукового обігу документальні матеріали з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), Держархівів Автономної Республіки Крим, Запорізької області, Одеської області, поточних архівів Донецького академічного обласного драматичного театру (м. Маріуполь), Маріупольського народного драматичного театру ПК «Молодіжний», фондів Музею театрального, музичного та кіномистецтва України, Маріупольського і Бердянського краєзнавчих музеїв, що допомогли виявити невідомі раніше факти про діяльність як професійних, так і аматорських драматичних колективів Північного Приазов'я від середини ХІХ – до кінця 1980-х рр.;

уточнено:

- життєвий і творчий шлях окремих діячів маріупольського театру;
- розвиток професійного і аматорського театрального мистецтва Бердянська;
- діяльність театрів Північного Приазов'я, а саме: Зимового театру В. Шаповалова в Маріуполі, Зимового театру Бердянська, Маріупольського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка та ін.;
- події і факти діяльності Державного грецького театру та його ролі в соціокультурному житті регіону (1932–1937 рр.);

набуло подальшого дослідження:

- вивчення регіональної специфіки театрального життя України;

- становлення театрального мистецтва Північного Приазов'я протягом 1930-х років;
- діяльність самодіяльних театральних колективів Маріуполя та Бердянська.

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали дисертації можуть стати підґрунтям для подальших наукових розробок, пов'язаних із дослідженням театрального мистецтва України. Теоретичні положення та результати дисертації можуть бути використані для підготовки наукових матеріалів з історії України та краєзнавства, історії української культури, театрознавства; розробки енциклопедичних видань, навчальних посібників.

З метою популяризації історії театрального мистецтва Північного Приазов'я 20 січня 2017 р. дисертанткою було відкрито арт-центр «Театр всередині тебе» при Маріупольському державному університеті, який сприяє підвищенню театральної культури маріупольців, їхньої обізнаності з питань історії театрального мистецтва, зокрема Маріуполя.

Особистий внесок здобувача. Результати дисертації, узагальнення, висновки здобуті авторкою самостійно і є свідченням вирішення наукової проблеми. Всі публікації дисертантки одноосібні.

Апробація результатів дослідження, які відображають основні положення дисертації, відбулась у вигляді доповідей на науково-практичних конференціях різного рівня:

міжнародних: «Модернізація культури: ідеї та парадигми культурних змін» (Самара, 22-23 травня 2014 р.); «Проблеми формування інформаційної культури особистості» (Маріуполь, 5 листопада 2014 р.); «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук» (Одеса, 3-4 квітня 2015 р.); «Культура. Наука. Творчість» (Мінськ, 5 травня 2015 р.); «Сучасна наука: теорія і практика» (Київ, 26-27 червня 2015 р.); «Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії» (Київ, 14-15 серпня 2015 р.); «Проблеми формування інформаційної культури особистості» (Маріуполь, 5 листопада 2015 р.); «Традиції та сучасний стан культури і мистецтва» (Мінськ, 19-20 листопада 2015), «Рівень ефективності та необхідність впливу суспільних наук на розвиток сучасної цивілізації» (Львів, 26-27 лютого 2016 р.); «Відкриті еволюціонуючі системи» (Ніжин, 18-21 травня 2016 р.); «Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії» (Київ, 19-20 серпня 2016 р.); «Культура. Наука. Творчість» (Мінськ, 4 травня 2017 р.).

всеукраїнських: «Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі» (Київ, 7-8 квітня 2016 р.); «Україна на шляху державотворення: історія і сучасність (м. Харків, 26 травня 2016 р.); «Національні культури в глобалізованому світі» (Київ, 6-7 квітня 2017 р.); «Україна у світовому історичному просторі» (Маріуполь, 20 квітня 2018 р.).

Матеріали дисертації обговорювались на міжкафедральному семінарі кафедр культурології та інформаційної діяльності, історичних дисциплін Маріупольського державного університету.

Публікації. Основні положення дисертації знайшли відображення у 31 одноосібній публікації, зокрема: 1 монографія «Ілюстрована історія театральної культури Маріуполя» (2017 р.) обсягом – 11,5 д. а., 4 статті опубліковані у

провідних наукових фахових виданнях з історичних наук, обсягом – 1,7 д. а., 1 стаття у науковому фаховому виданні України, включеному до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus International» обсягом – 0,6 д. а., 25 – в українських і зарубіжних виданнях та збірниках матеріалів конференції.

Обсяг і структура дисертації зумовлені метою, завданнями та проблемно-хронологічним принципом дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, восьми підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (612 позицій) та додатків. Загальний обсяг роботи – 256 сторінок, обсяг основного тексту – 166 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету і завдання, визначено об'єкт, предмет та методи дослідження, виявлено наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, подано інформацію про апробацію, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Стан наукової розробки теми, джерельна база та методологія дослідження» складається з трьох підрозділів і присвячений аналізу наукової розробки теми, джерельної бази та теоретико-методологічних засад дослідження.

У **підрозділі 1.1. «Історіографія проблеми»** з'ясовано стан наукової розробки теми дослідження. Праці українських та зарубіжних науковців класифіковано за проблемно-хронологічним принципом і поділено на три групи: узагальнюючі праці з історії України та історії української культури, праці з історії становлення театральної культури України і роботи, присвячені розвитку театрального життя Приазов'я.

До **першої групи** увійшли *узагальнюючі праці з історії України та історії української культури*, завдяки яким вдалося визначити загальні особливості соціокультурних процесів України та Північного Приазов'я з середини ХІХ до кінця ХХ ст., етнічний склад населення, побут і культурний розвиток мешканців регіону та суспільно-політичний устрій. Зокрема, інформативними стали праці П. Семенова-Тянь-Шанського¹, Д. Дорошенка², І. Крип'якевича³. У томах «Історія міст і сіл Української РСР», присвячених Донецькій та Запорізькій областям, наведена інформація щодо наявності аматорських драмгуртків на теренах Приазов'я напередодні і після Другої світової війни. В узагальнюючих працях «Історія Української УРСР» та «Історія української культури» представлено процес формування та розвитку багатовікової і самобутньої української культури. Велике значення для розуміння умов, в яких розвивався театр Північного Приазов'я, впливу політичної ситуації на розвиток театральної справи мають 10–13 томи видання «Україна крізь віки».

¹ Семенов-Тянь-Шанский П. Малороссия. Новороссия. Крым. Полная история южного русского края. Москва : Алгоритм, 2014. 229 с.

² Дорошенко Д. І. Історія України, 1917–1923. В 2-х т.: Документально-наукове видання / Упоряд. К.Ю.Галушко. Київ : Темпора, 2002. 352 с.

³ Крип'якевич І. Історія України. Львів : Світ, 1990. 519 с.

Праці з історії становлення театральної культури України увійшли до **другої групи**. Розвиток українського театру висвітлено в працях О. Кисіля та Д. Антоновича. Зокрема, у 1925 р. був опублікований нарис О. Кисіля «Український театр»⁴, який містить загальні відомості і фактичний матеріал про заснування, становлення і розвиток українського професійного театру. У комплексній праці Д. Антоновича «Триста років українського театру. 1619–1919»⁵ систематизовано історію театрального репертуару України та проаналізовано ставлення української громади до театрального мистецтва.

Протягом 1950–1960-х рр. були опубліковані узагальнюючі праці, присвячені розвитку театрального мистецтва України, серед яких дослідження таких авторів як Б. Романицький «Український театр в минулому і тепер»⁶, Н. Андріанова «Шляхи розвитку українського театру»⁷. Фундаментальною є колективна праця «Український драматичний театр. Нариси історії»⁸. У цих роботах охарактеризовано репертуарну політику і гастролі професійних театрів України.

До **третьої групи** увійшли роботи, присвячені розвитку театрального життя Приазов'я. У XIX ст. історія театрального життя регіону здебільшого залишалася поза увагою дослідників. Перша оглядова розвідка з історії мариупольського театру О. Петрашевського розміщена в унікальній та фундаментальній праці «Маріуполь і його околиці: звіт про навчальні екскурсії Маріупольської Олександрівської гімназії»⁹ від 1892 р. Робота відрізнялася наявністю фактологічного матеріалу та носила описовий характер.

Окремо слід виділити роботи, присвячені історії становлення та розвитку театрів міст регіону. Зокрема, цінні відомості про діяльність бердянського театру містяться у статтях В. Константинової¹⁰ та І. Лимана¹¹, які на основі архівних та опублікованих джерел дослідили театральне життя Бердянська, благодійну діяльність акторів, висвітлили переваги і проблеми, існуючі в театральному житті міста.

Вагомим внеском у дослідження історії грецького театру стала наукова розвідка К. Гончарука¹². Автор аналізує передумови та причини відкриття театру, його діяльність, успіхи, проблеми та трагічну долю. Процес репресивної політики щодо діячів грецького театру дослідила українська історикиня Н. Терентьева¹³. У публікаціях Т. Богадиці наводиться цінна інформація про діячів грецького театру¹⁴.

⁴ Кисіль О. Український театр. Київ : Мистецтво, 1925. 178 с.

⁵ Антонович Д. Триста років українського театру. 1619–1919. Прага : Укр. громад. вид. фонд, 1925. 272 с.

⁶ Романицький Б. Український театр в минулому і тепер. К. : Держполітвидав УРСР, 1950. 130 с.

⁷ Андріанова Н. Шляхи розвитку українського театру. К. : Знання, 1960. 40 с.

⁸ Український драматичний театр. Нариси історії: В 2 т. Київ : Наукова думка, 1967. Т.1. 519 с.

⁹ Мариуполь и его окрестности: отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии / под ред. Г. И. Тимошевского. Мариуполь : Типо-Литография А. А. Франтова, 1892. 581 с.

¹⁰ Константинова В. М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861–1904 роки). Запоріжжя : АА Тандем, 2010. 596 с.

¹¹ Константинова В., Лыман И. Бердянск: история театров. : електрон. версія // Города порты. 2014. URL : <http://blacksea.gr/ru/cities/berdyansk/3-1-2-1/> (дата звернення: 03.05.2016).

¹² Гончарук К. Грецький театр України 1920–1930-х років: світло та тіні // Київська старовина. Київ, 2002. № 2. С. 75–82.

¹³ Терентьева Н. А. Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII – XX вв.). Київ : Аквилон-Пресс, 1999. 352 с.

¹⁴ Богадица Т. Театр – взгляд сквозь столетия // Хронос. 2012. апр. (№ 4). С. 3.

Розвиток театрального життя Маріуполя у роки нацистської окупації фрагментарно висвітлено у дослідженнях В. Гайдабури¹⁵ та Д. Титаренка¹⁶. Зокрема, праця В. Гайдабури містить відомості щодо складу трупи Маріупольського театру ім. Т. Шевченка за 1941–1943 рр. Д. Титаренко розглядає репертуар Маріупольського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка.

Особливе місце в історіографії належить краєзнавчим розвідкам, які дозволяють поглибити і розширити знання щодо розвитку театрального життя Приазов'я. Однак у зв'язку з обмеженою джерельною базою, відсутністю об'єктивного погляду, ці роботи потребують критичного підходу та відповідної оцінки. Формування і становлення театральної культури Маріуполя досліджували краєзнавці Л. Яруцький¹⁷, С. Буров¹⁸ і Л. Чуприк¹⁹. Зокрема, найбільшу кількість публікацій, присвячених історії театрального життя Маріуполя, підготував Л. Яруцький, який використав архівні документи та систематизував знайдену інформацію. Однак праці Л. Яруцького мають безліч неточностей, помилок, назв неіснуючих журналів та організацій. Л. Чуприк належить краєзнавча розвідка, що висвітлює розвиток театральної культури Маріуполя з ХІХ ст. до 1960-х років. С. Буров, багато років присвятив пошуку і збиранню матеріалів з історії театру Маріуполя. У його праці систематизовані спогади театральних діячів і відомості періодичної преси другої половини ХХ ст.

Ґрунтовна робота, присвячена історії грецького театру Маріуполя, була здійснена краєзнавцем А. Проценком. У книзі «Роки, вистави, трагедія...»²⁰ автор розповідає про народження та долю першого в країні Державного грецького робітничо-селянського театру, його керівників і акторів. Дослідник уводить до наукового обігу нові джерела, велику кількість світлин з акторами театру.

Отже, проблема привертала увагу протягом довгого часу як краєзнавців, так і професійних істориків. Дослідження радянської доби відрізняються виразним класовим підходом, який зумовив ідеологічне забарвлення історії театрального життя краю. Однак попри існування значної кількості наукової літератури, що висвітлює окремі аспекти дослідження, дотепер відсутня комплексна робота, присвячена театру в соціокультурному житті приазовського краю.

Підрозділ 1.2. «Джерелознавчий аспект дослідження» Джерельну базу дослідження становить широке коло документів із фондів центральних, обласних, поточних архівів, бібліотек, особистих архівів. Більша частина матеріалів зберігається у фондах центральних державних архівів (ЦДАВО України, ЦДАГО України), місцевих архівів і музеїв (Держархіви Автономної республіки Крим,

¹⁵ Гайдабура В. М. Театр, захований в архівах. Сценічне мистецтво в Україні періоду німецько-фашистської окупації (1941–1944). К. : Мистецтво, 1998. 220 с.

¹⁶ Титаренко Д. Театр, кіно, періодика, музеї: культурне життя українських областей зони військової адміністрації // Україна модерна. 2008. Ч. 2 (13). С. 131–146.

¹⁷ Яруцький Л. Д. Старейший в Украине (Из истории Донецкого обласного драматического театра). Мариуполь, 1998. 104 с.

¹⁸ Буров С., Отченашенко С. Из истории Мариупольского театра (Годы, события, имена). Мариуполь : Газета «Приазовский рабочий», 2003. 136 с.

¹⁹ Чуприк Л. Н. Научная справка из истории Мариупольского театра // Архив Мариупольского краеведческого музея. Ф. 345. од. зб. 25–26. Мариуполь, 1998. 28 с.

²⁰ Проценко А. Д. Годы, спектакли, трагедия. Из истории первого Государственного греческого рабоче-колхозного театра в Мариуполе. Мариуполь : Мариупольское общество греков, 1999. 72 с.

Запорізької області, Одеської області), поточних архівів (Донецький академічний обласний драматичний театр (м. Маріуполь), ПК Молодіжний), фондах Музею театрального, музичного та кіномистецтва України, Маріупольського краєзнавчого музею, Бердянського краєзнавчого музею. У сукупності було вивчено 107 справ. У науковий обіг вперше введено 102 архівних джерела.

Джерела з проблеми за типово-видовою ознакою доречно об'єднати у такі групи: *писемні* (законодавчі та нормативно-правові акти, діловодна документація, статистичні матеріали, джерела особового походження, періодичні видання), *усні* джерела (інтерв'ю) та *зображальні* (афіші, програми та фотодокументи).

До *законодавчих та нормативно-правових актів*, що репрезентують *першу групу джерел*, увійшли городові положення, постанови, накази, декрети, які регламентували розвиток театральної справи в Російській імперії і пізніше в СРСР. Вказані джерела зберігаються у фондах ЦДАВО України і опубліковані в документальних збірках, що містять матеріали, присвячені розвитку театральної справи протягом XIX–XX ст. Загалом постанови та накази уряду Радянського Союзу відображають процес тотального контролю за театральною справою та ідеологічні лещата соціалістичного реалізму як основного методу в творчості режисерів, акторів, художників. Досліджуючи означену групу джерел, слід урахувувати такі їхні специфічні риси, як популізм та утопічність багатьох постанов, заідеологізованість документів, відрив від реального життя та упередженість в оцінках багатьох явищ дійсності. Тим не менш, вони допомагають зрозуміти ідеологічну та політичну ситуацію, виявити головні зміни, що відбувалися в театральному житті на загальнодержавному рівні протягом різних історичних періодів.

До *писемної групи джерел* увійшла і *діловодна документація*: довідки, доповідні записки, ділове листування, телеграми, стенограми нарад, річні звіти, плани, списки, інструкції Центрального комітету Комуністичної партії України, Комітету в справах мистецтв УРСР, Управління справами Ради міністрів УРСР по науці, культурі, освіті і охороні здоров'я, Міністерства культури УРСР, протоколи, річні звіти, репертуарні плани Відділу культури Виконавчого комітету Бердянської міської Ради народних депутатів та Міського будинку культури Запорізького обласного Управління культури. Вказані джерела зберігаються у фондах ЦДАВО України, ЦДАГО України, Держархівів Автономної Республіки Крим, Запорізької області і Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. Вони є інформативними для вивчення загального стану театральної справи протягом XIX–XX ст., висвітлюють заходи влади щодо контролю театрального мистецтва, дозволяють прослідкувати особливості репертуарної політики та розкрити місце і роль театрів у житті мешканців регіону. Загалом діловодна документація потребує критичного, порівняльного аналізу, зіставлення рішень, планів з реальними наслідками їх виконання.

Статистичні матеріали зберігаються у фондах ЦДАВО України (ф. 5116), ЦДАГО України (ф. 1) та Держархіву Запорізької області (ф. 4903, Р-5311). Цінними є відомості з «Першого загального перепису населення Російської імперії», які дозволяють дослідити етнічний склад Північного Приазов'я у період формування

театральної культури регіону. Важлива інформація зберігається в місячних звітах та фінансових планах, завдяки яким вдалося реконструювати процес діяльності театральних закладів Північного Приазов'я протягом радянського періоду, проаналізувати попит на театральні вистави серед мешканців регіону, фінансові збитки та прибутки під час гастрольної діяльності театральних труп.

Винятково важливими і цінними матеріалами для дослідження стали *джерела особового походження*. Спогади акторів і режисерів, які працювали в різні періоди в театрах Маріуполя, дозволяють оцінити їхнє особисте ставлення до своєї праці, до колег, представників місцевої і центральної влади. У мемуарах розкривається життя за лаштунками театрів, специфіка репетиційного процесу, особливості матеріального становища акторів тощо. Саме ці джерела містять унікальні характеристики творчого театального середовища, художні портрети акторів у їхній повсякденній праці за кулісами, відображають характер і особливості їхньої діяльності.

Багато цінних відомостей про професійні і самодіяльні театральні заклади приазовського краю міститься у *періодичній пресі*, як центральній, регіональній, так і закордонній. Матеріали періодичної преси відображають розвиток суспільно-політичного, економічного і культурного життя міста, тому відіграють виняткову роль у дослідженні.

До *другої групи* увійшли *усні джерела*, зокрема інтерв'ю з народною артисткою України С. Отченашенко та художником з освітлення Л. Архиповим. Ці матеріали дозволили більш детально вивчити епоху О. Утеганова (головного режисера Донецького обласного російського драматичного театру (м. Жданов) з 1968 до 1986 рр.) в історії маріупольського театру, дослідити гастрольне життя колективу протягом 1970-х років та зазирнути за лаштунки театральної сцени Маріуполя.

Цінними для дослідження театру в соціокультурному житті Північного Приазов'я є *зображальні джерела*, що представляють *третю групу джерел*. Це програмки, афіші та фотодокументи, що зберігаються в поточних архівах Донецького академічного обласного драматичного театру (м. Маріуполь), Маріупольського народного драматичного театру ПК «Молодіжний», фондах Музею театального, музичного та кіномистецтва України, Бердянського і Маріупольського краєзнавчих музеїв, особистих архівах краєзнавців, режисерів, акторів та театральних діячів. Вони дозволяють проаналізувати розвиток театральної культури Північного Приазов'я протягом середини ХІХ – кінця ХХ ст., дають змогу висвітлити діяльність як професійних, самодіяльних театральних колективів приазовського краю, так і приїжджих труп.

Отже, під час роботи над дослідженням були використані різноманітні види історичних джерел, які дозволили найбільш повно, неупереджено і системно проаналізувати формування, становлення і розвиток театру в соціокультурному житті Північного Приазов'я середини ХІХ–ХХ ст.

У **підрозділі 1.3. «Методологічні засади дослідження»** висвітлені основні методи і принципи дослідження, що були застосовані в дисертації. Науковий аналіз театру в соціокультурному житті Північного Приазов'я здійснювався на основі

застосування правил і методів історичного пізнання. У роботі використані загальнонаукові (аналізу і синтезу, узагальнення, індукції, дедукції) та спеціальні історичні (хронологічний, порівняльно-історичний, культурно-історичний) методи. Доцільним стало використання як історичного підходу, який передбачає вивчення виникнення, формування, розвитку об'єктів, так і соціокультурного, специфічною рисою якого є універсалізм. Соціокультурний підхід актуалізує значення театральної культури, як активної творчої сили та відкриває перспективні можливості дослідження театру.

Разом з тим у дослідженні використано принципи історизму, об'єктивності, системності та ціннісний підхід. Цими вихідними положеннями, усталеними дослідницькою практикою, визначався поступальний рух наукового розгляду. Встановлено, що застосування низки методів, принципів і підходів дозволило комплексно і докладно провести всебічний аналіз процесу формування, становлення і розвитку театрів, визначення ролі і наслідків їхньої діяльності в житті Північного Приазов'я.

Другий розділ «Театральне життя Північного Приазов'я (середина XIX – перша третина XX ст.)» присвячено характеристиці формування та становлення театального мистецтва у регіоні.

У підрозділі **2.1. «Театр як соціокультурне явище (1847–1899 рр.)»** доведено, що розвиток театру в Північному Приазов'ї розпочався від 40-х років XIX ст., коли в регіоні з'явилися перші заїжджі трупи. Відмінними рисами цього періоду стали музично-розважальна спрямованість багатьох вистав, розвиток аматорського руху та активна благодійна діяльність акторів. Особливе місце в театральному житті Північного Приазов'я наприкінці XIX ст. належало українському музично-драматичному театру. Гастролі великих майстрів української сцени М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого, П. Саксаганського, М. Садовської-Барілотті дали можливість містянам ознайомитися з національною театальною драматургією. Найбільшу популярність мали вистави «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм», «Сватання на Гончарівці», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Наймичка». На сцені концертної зали грали А. Рютчі, Я. Козельський, Л. Манько та ін. Відсутність централізованого управління театральними колективами у XIX – на початку XX ст. сприяла самостійному розвитку мистецтва через систему антрепренерства. Вирішальну роль у змістовній діяльності сценічних колективів грали талант і творчі зусилля організатора. Якщо у Бердянську відвідування театральних закладів містянами мало низький рівень, то серед маріупольців театр користувався великим успіхом. Провідними видами театру в регіоні були музичний (опера, водевіль, музична драма і комедія) та драматичний (трагедія, комедія, драма).

У підрозділі **2.2. «Особливості театального життя у 1900–1919 рр.»** з'ясовано, що на початку XX ст. підвищилося ідейне і просвітницьке значення сцени провінційних театрів. Театральні підмости були не тільки центром громадського життя міст регіону, але й своєрідним клубом, де зустрічалися мешканці міст незалежно від соціального стану. Мистецтво Мельпомени на теренах Північного Приазов'я на початку XX ст. попри труднощі, що виникали, робило свій поступ під

впливом існуючих політичних режимів і відрізнялося існуванням як професійних, так і аматорських колективів, частими виступами в регіоні видатних майстрів сцени та різноманітним репертуаром. Водночас у цей період стає активною благодійна діяльність театральних працівників регіону, яка була спрямована переважно на допомогу хворим та бідним. З початком Першої світової війни всі жертви, зібрані під час вистав, неодмінно спрямовувались на користь постраждалим внаслідок військових дій. Участь у благодійних спектаклях брали як аматори, так і професіонали. У зв'язку із загальнодержавними культуротворчими проблемами, умови, в яких працювали театральні заклади регіону, значно погіршилися – в репертуарі був популярним «легкий» жанр. І все ж завдяки збереженню кращих зразків театральних традицій пріоритети в репертуарній політиці театрів належали українській та зарубіжній класиці.

Третій розділ «Театр приазовського краю в передвоєнне десятиліття та в роки Другої світової війни (1920–1945 рр.)» присвячено розвитку театального життя регіону в роки державних перетворень та часи воєнного лихоліття.

У підрозділі **3.1. «Становлення театального мистецтва в контексті соціокультурних трансформацій 1920–1930-х років»** встановлено, що театр опинився під повним офіційним контролем держави, яка не вважала за необхідне взяти на себе всі відповідні театральні витрати. Відсутність належної фінансової підтримки протягом 1920-х рр. з боку урядових органів призвело до скрутного матеріального становища. Однак 30-ті рр. ХХ ст., пов'язані з розширенням і поглибленням культурних зв'язків та контактів, збільшенням кількості приїжджих колективів.

Знаковою подією соціокультурного життя Північного Приазов'я стало створення та успішна діяльність першого в СРСР грецького театру (1932–1937 рр.), який посприяв оновленню художньої культури регіону та став невід'ємною частиною театального мистецтва приазовського краю. Стабільна діяльність Грецького театру припадає на 30-ті роки ХХ ст., коли важливою складовою культурних процесів в Україні була політика «коренізації», спрямована на етнічне відродження національних меншин. Незважаючи на низку труднощів (пересування, харчування), грецький театр презентував вистави у найвіддаленіших районах. Сезон 1936–1937 рр. можна вважати для грецького театру найбільш продуктивним, проте він був і останнім. У грудні 1937 р. творчий колектив грецького театру несподівано для маріупольців був оголошений «посереднім театром, збереження якого не є необхідністю». Театр було ліквідовано.

У підрозділі **3.2. «Діяльність театральних закладів протягом Другої світової війни»** охарактеризовано діяльність театрів регіону, які навіть в умовах окупаційної влади і суворих реалій прифронтових територій посприяли розвитку театального мистецтва в Північному Приазов'ї. Заснування професійних театрів у Маріуполі та Бердянську в період окупації стало результатом впливу кількох важливих чинників: пропагандистські міркування, прагнення окупаційних властей створити умови для відпочинку військовослужбовців вермахту та намагання місцевого населення знайти додаткове джерело засобів для існування завдяки праці в культурницьких інституціях. У регіоні працювали Маріупольський музично-

драматичний театр ім. Т. Шевченка, Маріупольський театр ляльок, Бердянський театр драми і комедії та Бердянський театр оперети. Репертуар театрів складався з української класичної драматургії і відомих німецьких та італійських оперет. Серед населення проводилася агітаційно-пропагандистська робота антирадянського й пронімецького змісту. Часто в театрі влаштовували народні читання, публічні лекції з питань переваг працевлаштування в Німеччині.

Після визволення регіону від німецьких загарбників Бердянський професійний театр не зміг відновити свою діяльність, але продовжували працювати аматорські театральні колективи. Професійним залишився лише Маріупольський російський драматичний театр, який успішно проводив концерти і вистави для поранених бійців, робітників відновлюваного міста і офіцерів, які відправлялися на фронт. Репертуар театру виступав як засіб ідеологічного впливу на населення, в той же час сприяв збереженню духовно-моральних цінностей.

Четвертий розділ «Театральне мистецтво регіону в контексті суспільних трансформацій в УРСР (1946 – кінець 1980-х рр.)» присвячено аналізу театального життя Північного Приазов'я у післявоєнний час та період найбільшої творчої активності для театральних працівників регіону.

У підрозділі 4.1. «Творча активність театральних установ у 1946–1968 рр.» з'ясовано, що театральна справа Приазов'я з другої половини 1940-х років відчула на собі ідеологічний тиск, контроль влади та розвивалася під гаслом соціалістичного реалізму. Театральні колективи були змушені виконувати вказівки партії та повсякчас пропагувати політику радянської держави. У репертуарі театру переважали вистави, що відображали «правду життя» і відрізнялися відсутністю глибини думки, недосконалістю і необґрунтованим побутовізмом. Обставини, у яких знаходився театр наприкінці 1940-х років (економічні труднощі, відсутність приміщення), змусили театральну трупу розширити репертуар, влаштовувати творчі зустрічі з акторами, проводити конференції та максимально спростити доступ до відвідування театральних вистав. Але попри усе це і навіть перерву в стаціонарній діяльності у 1949 р., театральна культура регіону продовжила свій розвиток завдяки гастрольним турам та унікальній творчості самодіяльних театральних гуртків Північного Приазов'я.

Впродовж 60-х років ХХ ст. у Бердянську продовжували розвиток аматорські театральні колективи, а у Маріуполі постав і розпочав роботу Обласний драматичний російський театр, що сприяло подальшому підйому творчої активності митців та поживленню театального життя регіону.

У підрозділі 4.2. «Театральне мистецтво в культурному житті Північного Приазов'я (1968 – кінець 1980-х рр.)» доведено, що протягом 1970–1980-х років, переборюючи організаційні та фінансові труднощі, театр намагався діяти наполегливо й творчо. Значні успіхи маріупольського театру у радянський період були пов'язані з діяльністю видатного майстра сцени, головного режисера, народного артиста УРСР О. Утеганова, який завдяки таланту та високому професіоналізму підняв художній рівень репертуару, додав нових рис до театального мистецтва регіону, розширив гастрольну діяльність, завдяки чому

театр у Маріуполі набуває неофіційного статусу одного з кращих драмтеатрів України.

Протягом 1970-х років у Бердянську діяло декілька самодіяльних драматичних колективів. Серед них: Народний театр оперети, Народний театр Бердянського міського Будинку культури та дитячий театр ляльок.

Наприкінці 1980-х років у театральних закладах Приазов'я настає творча криза, що була обумовлена фінансовими труднощами, побутовими проблемами та непорозуміннями всередині труп.

У результаті проведеного дослідження автор вносить на захист такі **висновки і положення:**

- Проаналізовано історію вивчення теми за проблемно-хронологічним принципом. Праці вітчизняних та зарубіжних дослідників посприяли визначенню особливостей розвитку театрального мистецтва Північного Приазов'я з середини ХІХ до кінця ХХ ст. та з'ясуванню загального стану театральної справи у досліджений період. Водночас у сучасній історіографії можна констатувати брак узагальнюючих праць. Виходячи з цього, вважаємо, що всебічний, системний аналіз формування і становлення театрального життя Північного Приазов'я ще не виконаний.
- Різні види історичних джерел дозволили найбільш повно реалізувати поставлені завдання та всебічно дослідити проблему. При певному порівнянні та критичному зіставленні відомостей, збережених в архівах і опублікованих матеріалах, можна реконструювати дійсну, реальну діяльність театральних закладів приазовського краю з середини ХІХ до 80-х рр. ХХ ст.
- Обґрунтовано значення соціокультурного підходу щодо аналізу та оцінки історико-культурних процесів. Виявлено, що цей підхід допоможе визначити місце театру в соціокультурному житті Північного Приазов'я, проаналізувати трансформацію театральної культури регіону в певних історичних умовах.
- У розвитку театрального мистецтва Північного Приазов'я запропоновано наступні умовні періоди творчого становлення: початковий (1847–1919-ті роки) – етап заснування театрів Приазов'я та їхня діяльність на теренах регіону; період соціальних трансформацій та воєнних випробувань (1920–1945 рр.) – етап формування творчого потенціалу театральних труп регіону у роки національно-політичних перетворень радянської влади та під час Другої світової війни; період творчої активності театральних закладів Північного Приазов'я (1946–1968 рр.) – етап розширення репертуару, культурних зв'язків, пожвавлення театрального життя завдяки гастролям професійних труп та діяльності аматорських драматичних колективів регіону; період творчого піднесення (1968–кінець 1980-х рр.) – роки підвищення професійної майстерності театральних працівників збільшення активності гастрольного життя.
- Окреслено процес становлення театру Північного Приазов'я протягом 1847–1899-ті рр. З'ясовано, що особливостями діяльності театральних закладів регіону у цей період стали: постійна наявність у регіоні гастролуючих труп, музично-розважальна спрямованість багатьох вистав, розвиток аматорського руху та активна благодійна діяльність акторів. Виступи гастролерів – українських,

російських чи іноземних зірок сцени – сприяли як вихованню у театральних працівників і глядачів регіону високих стандартів художнього сприйняття, збагаченню репертуару, так і розвитку театральної культури приазовського краю.

- Вивчено розвиток театрального життя регіону у 1900–1919-ті роки. Виявлено, що на початку ХХ ст. театр стає центром громадського життя. У Маріуполі та Бердянську вистави можна було побачити на декількох сценах, що сприяло розвитку не тільки професійного театру, а й діяльності аматорських колективів і приїзду видатних гастролерів. За означений період Північне Приазов'я відвідали видатні актори та театральні колективи, серед них: П. Орленов, Н. Єрмоленко-Южина, Д. Южин, В. Мейєрхольд, М. Кропивницький та ін. Революція і громадянська війна не могли не позначитися на театральній справі регіону. Однак, незважаючи на несприятливу політичну ситуацію, театральні заклади продовжували функціонувати.
- Досліджено специфіку творчого становлення театрального життя приазовського краю в контексті суспільних трансформацій 1920–1930-х років. Характерними особливостями дослідженого етапу стали, з одного боку, активна діяльність національних колективів та гастролуючих труп, розвиток аматорських драматичних гуртків, а з іншого, – недостатнє фінансування театру, одноманітність репертуару, потужна ідеологізація, утилітаризм (орієнтація культурного розвитку відповідно до політичних завдань влади), дуалізм (одночасна присутність в театральній політиці загального гуманістичного змісту та прагматичних політичних завдань), класовість. Ідеологічний диктат, політичні репресії 1930-х років, гальмуючи розвиток театрального мистецтва, стали періодом випробувань для театральних колективів Приазов'я. Створення та діяльність першого в СРСР грецького театру посприяло поживленню театрального життя регіону. Впродовж п'яти років цей колектив був «трибуною громадської думки», пропагуючи у своїх виставах самобутню культуру греків Приазов'я. Театральне життя продовжувалося, попри нестачу коштів, завдяки ентузіазму простих людей та театральної інтелігенції.
- Охарактеризовано діяльність театральних закладів протягом Другої світової війни. Непересічне значення для розвитку соціокультурного життя Північного Приазов'я мала діяльність в роки окупації театрів у Бердянську та Маріуполі. Метою окупаційної влади було відволікти населення регіону від реальних умов життя, тому репертуар складався переважно з водевілів та комедій. Але навіть за таких умов театри намагалися зберегти свій творчий потенціал. Значного поширення у воєнні роки набула благодійна діяльність працівників театральної сфери для поранених солдатів, офіцерів і дітей фронтовиків.
- Висвітлено розвиток театрального життя Північного Приазов'я у післявоєнні роки та період наростання творчої активності (1946–1968 рр.). Виявлено, що протягом другої половини 40-х років ХХ ст. театр відчув на собі ідеологічний тиск, контроль влади та розвивався під гаслом соціалістичного реалізму. Разом з тим встановлено, що з другої половини ХХ ст. Маріуполь став центром театральної культури регіону, оскільки професійний театр Бердянська занепав.

Творчість аматорських драматичних колективів протягом 50-тих роки ХХ ст. компенсувала відсутність постійних професійних труп. Особливою майстерністю та унікальним українським репертуаром відрізнявся від інших Народний театр Бердянського міського Будинку культури на чолі з Т. Кириченко-Волошиною. Впродовж 1960-х років у регіоні постав і розпочав роботу Обласний драматичний російський театр м. Маріуполя, що посприяло подальшому поживленню театрального життя Північного Приазов'я.

- Визначені загальні риси розвитку театрів Північного Приазов'я на етапі творчого піднесення (1968 – кінець 1980-х рр.). Завдяки гармонійному, злагодженому акторському ансамблю, високій сценічній культурі, різноманітному репертуару маріупольський театр досяг значних творчих успіхів. Діяльність декількох самодіяльних театральних колективів у Бердянську (Народний театр оперети, Народний театр Бердянського міського Будинку культури та дитячий театр ляльок) надавала потужний поштовх для збереження і розвитку театральної культури міста і регіону загалом. Попит на аматорські вистави у Бердянську, підтримка мешканців міст та сіл регіону дали колективам додатковий простір для творчості, посприяли втіленню нових виразних форм діалогу та зближенню з глядачем. З'ясовано, що протягом 1980-х років, переборюючи організаційні та фінансові труднощі, маріупольський професійний театр сприяв збереженню театральної культури регіону.
- Дослідження не вичерпує всіх питань, пов'язаних з порушеною проблематикою. Виявлені в результаті дослідження факти і закономірності можуть стати підґрунтям для подальшого вивчення театрального життя Північного Приазов'я в умовах сучасності.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях автора:

Монографія:

1. Демідко О. О. Ілюстрована історія театральної культури Маріуполя. Монографія. Київ : КИТ, 2017. 276 с.

Статті у виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз:

2. Демідко О. О. Шляхи розвитку театральної культури Маріуполя (1946–1960-ті рр.) // *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія* : зб. наук. праць. Маріуполь. 2017. Вип. 20. С. 35–43. (Index Copernicus International).

Статті в наукових фахових виданнях України:

3. Демідко О. О. Зародження та становлення театрального мистецтва в Маріуполі протягом ХІХ ст. // *Грані. Науково-теоретичний альманах*. Дніпро, 2018. Т. 21, № 3. С. 70–75.

4. Демідко О. О. Специфіка розвитку театрального життя Маріуполя на початку ХХ ст. // *Схід: аналітично-інформаційний журнал*. Маріуполь, 2018. №1 (153). С. 49–53.

5. Демідко О. О. Театральна культура Маріуполя в період німецької окупації (1941–1943 рр.) // *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич, 2018. Вип. 6. С. 156–162.

6. Демідко О. О. Театральне життя Маріуполя в другій половині ХХ ст. (1970–1980-ті рр.) // *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2018. Вип. 130 (3). С. 79–83.

Наукові праці апробаційного характеру:

7. Демідко О. О. Благодійна діяльність Маріупольського театру (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.) // *Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 3–4 квіт. 2015 р.). Херсон, 2015. Ч. 2. С. 117–120.

8. Демідко О. О. Динаміка розвитку театральної культури м. Маріуполя на початку ХХ ст. // *Проблеми формування інформаційної культури особистості* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 5 лист. 2014 р.), Маріуполь, 2014. С. 45–48.

9. Демідко О. О. Донецкий академический ордена почета областной русский драматический театр (г. Мариуполь) в контексте модернизации культуры (Самара, 22–23 мая 2014 г.) // *Модернизация культуры: идеи и парадигмы культурных изменений* : материалы II межд. науч.-практ. конфер. Самара, 2014. Ч. III. С. 140–142.

10. Демідко О. О. Інновації у сучасній театральній культурі Маріуполя // *Національні культури у глобалізованому світі* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6–7 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 321–324.

11. Демідко О. О. Мистецька спадщина О. Утеганова в контексті розвитку театральної культури Маріуполя // *Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19–20 серп. 2016 р.). Київ, 2016. С. 9–12.

12. Демідко О. О. Особенности развития театрального искусства Северного Приазовья в 1943–1945 гг. // *Культура. Наука. Творчество* : материалы IX межд. научн.-практ. конф. (Минск, 5 мая 2015 г.). Минск, 2015. С. 72–76.

13. Демідко О. О. Особливості гастрольної діяльності театральних колективів у м. Маріуполь на початку ХХ ст. // *Рівень ефективності та необхідність впливу суспільних наук на розвиток сучасної цивілізації* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 26–27 лют. 2016 року). Львів, 2016. С. 55–58.

14. Демідко О. О. Розвиток театральної культури Маріуполя в період творчого піднесення (1970-ті рр.) // *Інформація та культура забезпечення сталого розвитку людства* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, лист. 2016 р.). Маріуполь, 2016. С. 59–63.

15. Демідко О. О. Розвиток театрального мистецтва Північного Приазов'я в період випробувань: 1930-ті роки // *Сучасна наука: теорія і практика* : матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26–27 черв. 2015 р.). Київ, 2015. С. 27–30.

16. Демідко О. О. Самодіяльні театральні гуртки Маріуполя та Бердянська як чинник розвитку театральної культури Північного Приазов'я (1950-ті рр.) // *Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 серп. 2015 р.). Київ, 2015. С. 16–19.

17. Демідко О. О. Творча діяльність Маріупольського російського драматичного театру в контексті розвитку театральної культури Північного Приазов'я: 60-ті роки ХХ ст. // *Україна на шляху державотворення: історія та*

сучасність : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 трав. 2016 р.). Харків, 2016. С. 153–154.

18. Демідко О. О. Театральна справа в Північному Приазов'ї (46–50-ті рр. ХХ ст.) // *Інформація та культура забезпечення сталого розвитку людства* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 5 лист. 2015 р.). Маріуполь, 2015. С. 28–31.

19. Демідко О. О. Театральне мистецтво Маріуполя у післявоєнний період // *Відкриті еволюціонуючі системи* : матеріали ІV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ніжин, 18–21 трав. 2016 р.). Ніжин, 2016. Ч. 1. С. 61–66.

20. Демідко О. О. Театральне середовище Маріуполя: сучасний стан та перспективи розвитку // *Інформація та культура забезпечення сталого розвитку людства* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, лист. 2017 р.). Маріуполь, 2017. С. 151–154.

21. Демідко О. О. Театр Північного Приазов'я другої половини ХІХ–ХХ ст.: історіографія проблеми // *Україна у світовому історичному просторі* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 20 квіт. 2018 р.). Маріуполь, 2018. – С. 158–162.

22. Демідко О. О. Форум-театр як засіб формування та вдосконалення інноваційної культури українського суспільства // *Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 квіт. 2016 р.). Київ, 2016. Ч. І. С. 161–163.

Публікації, що додатково відображають результати дослідження:

23. Демідко О. О. Діяльність Маріупольського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка в період німецької окупації // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*: наук. журнал. Київ, 2015. № 2. С. 80–85.

24. Демідко О. О. Маріупольський державний грецький театр в культурно-мистецькому просторі Північного Приазов'я (1932–1937 рр.) // *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку* : зб. наук. праць: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне, 2014. Вип. 20. Т. 1. С. 89–93.

25. Демідко О. О. Особливості становлення театральної культури Північного Приазов'я в ХІХ ст. // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*: наук. журнал. Київ, 2015. № 4. С. 34–38.

26. Демідко О. О. Особливості формування театральної культури Маріуполя у 20-30-ті роки ХХ століття // *Вісник МДУ. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. Маріуполь, 2014. Вип. 7. С. 65–69.

27. Демідко О. О. Становлення та розвиток театральної культури Маріуполя (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство*. Київ, 2015, Вип. 1 (4). С. 22–27.

28. Демідко О. О. Театральне мистецтво Північного Приазов'я: Бердянський театр (ХІХ – перша половина ХХ ст.) // *Вісник МДУ. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. Маріуполь, 2015. Вип. 9. С. 52–59.

29. Демідко О. О. Театральне мистецтво Північного Приазов'я на початку ХХ ст.: шляхи розвитку // *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку* : зб. наук. праць: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету.

Рівне, 2015. Вип. 21. Т. 1. С. 15–20.

30. Демідко О. О. Театральне мистецтво північноприазовських греків в історичній ретроспективі // *Вісник МДУ. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. Маріуполь, 2014. Вип. 8. С. 33–37.

31. Демідко О. О. Тенденції розвитку театральної культури Маріуполя в другій половині ХХ ст. (1968–1990 рр.) // *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку* : зб. наук. праць: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне, 2016. Вип. 22. С. 36–42.

АНОТАЦІЯ

Демідко О. О. Театр у соціокультурному житті Північного Приазов'я (середина ХІХ – ХХ ст.) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.01. – історія України. – Маріупольський державний університет, Маріуполь, 2018.

У дисертації досліджено особливості розвитку театру Північного Приазов'я у контексті соціокультурного життя регіону від середини ХІХ – ХХ ст. На основі аналізу широкого кола джерел проаналізовано формування і розвиток театрального життя Північного Приазов'я.

Встановлено, що формування театрального життя у Північному Приазов'ї почалося з середини ХІХ ст. завдяки наявності мандрівних (пересувних) труп. Охарактеризовано виникнення перших професійних театральних труп в регіоні, загальні тенденції розвитку маріупольського і бердянського театрів, а також проаналізовано наявні проблеми в театральній культурі регіону у досліджений період.

Дослідження показало, що протягом ХХ ст. підвищилося ідейне і просвітницьке значення сцени провінційних театрів. У Маріуполі та Бердянську працювало кілька театрів, що створило умови для формування театральних сезонів, приїзду гастролерів, а також розвитку місцевих аматорських колективів. Виступи гастролерів – українських, російських та іноземних зірок театральної сцени – сприяли популяризації та збагаченню театральної культури, перетворенню Маріуполя і Бердянська в культурні центри регіону.

Ключові слова: театр, Північне Приазов'я, Бердянськ, Маріуполь, соціокультурне життя, культура, репертуар, гастролі.

АННОТАЦИЯ

Демидко А. А. Театр в социкультурной жизни Северного Приазовья (середина ХІХ – ХХ вв.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук (доктора философии) по специальности 07.00.01. – история Украины. – Мариупольский государственный университет, Мариуполь, 2018.

В диссертации исследованы особенности развития театра Северного Приазовья в контексте социкультурной жизни региона с середины ХІХ до ХХ века. На основе анализа широкого круга источников проанализировано формирование и развитие театральной жизни Северного Приазовья.

Подчеркнуто, что формирование театральной жизни в Северном Приазовье началось с середины XIX в. благодаря наличию передвижных трупп. Охарактеризованы особенности возникновения первых профессиональных театральных трупп в регионе, общие тенденции развития мариупольского и бердянского театров, а также проанализированы существующие проблемы в театральной культуре региона в исследованный период.

Исследование показало, что в течение XX в. повысилось идейное и просветительское значение сцены провинциальных театров. В Мариуполе и Бердянске работало несколько театров, что создало условия для формирования театральных сезонов, приезда гастролеров, а также развития местных любительских коллективов. Выступления гастролеров – украинских, российских и иностранных звезд театральной сцены – способствовали популяризации и обогащению театральной культуры, превращению Мариуполя и Бердянска в культурные центры региона.

Обосновано, что идеологический диктат, политические репрессии 1930-х годов, тормозя развитие театрального искусства, стали периодом испытаний для театральных коллективов Приазовья. В исследовании предпринята попытка проанализировать специфику становления и развития греческого театра Северного Приазовья в 30-е годы XX в. Значительное внимание уделено репертуару, творческим поискам актерского состава и основным проблемам театра. Раскрыто место греческого театра в общественной и культурной жизни населения региона.

Определены особенности деятельности Мариупольского театра им. Т. Шевченко в период немецкой оккупации 1941–1943 гг. Проанализировано влияние мариупольского общества «Просвита» на развитие театрального искусства региона.

Особое внимание уделено развитию театрального искусства Северного Приазовья в течение 1946–1960-х годов. Описаны мероприятия советской власти, направленные на восстановление контроля над театральным делом, ослабленного во время войны. Освещены причины прекращения деятельности мариупольского театра в конце 1940-х годов. Выявлено, что несмотря на отсутствие профессионального театра, художественная культура города продолжила свое развитие благодаря гастрольным турам и уникальному творчеству самодеятельных театральных кружков Мариуполя.

Проанализированы основные тенденции развития мариупольского театра в 1960-е годы, творческие поиски режиссерского и актерского состава. Значительное внимание уделено особенностям репертуара, гастрольной деятельности, уровню заинтересованности и посещаемости театра мариупольцами. На основе периодической печати определено место театра в культурной жизни жителей города.

Проведенное исследование позволяет констатировать, что в течение 1970–1980-х годов, преодолевая организационные и финансовые трудности, мариупольский театр пытался действовать настойчиво и творчески. Благодаря деятельности главного режиссера, народного артиста УССР Александра Утеганова удалось создать творческий коллектив высокой театральной культуры. Выявлено,

что в течение 1970–1980-х гг. театр смог повысить заинтересованность зрителей. Ряд спектаклей мариупольского театра в исследованный период был отмечен на всесоюзных и республиканских фестивалях дипломами, грамотами и премиями, что подтверждало высокий уровень профессионализма мариупольского театра. В конце 1980-х годов в театральной жизни региона наблюдается творческий кризис который был вызван финансовыми трудностями, бытовыми проблемами и недоразумениями внутри труппы.

В диссертации объективно оценен и критически проанализирован процесс формирования, становления и развития театра в контексте социокультурной жизни Северного Приазовья середины XIX–XX вв. Фактологический материал, теоретические положения, выводы и обобщения, содержащиеся в диссертации существенно расширяют современные знания по истории Украины, а следовательно способствуют интенсификации исследований как с представленной проблематики, так и по смежным темам. Практическое значение работы определяется тем, что полученные результаты могут стать основой для дальнейших научных разработок, связанных с изучением украинской исторической науки.

Ключевые слова: театр, Северное Приазовье, Бердянск, Мариуполь, социокультурная жизнь, культура, репертуар, гастроли.

ABSTRACT

Demidko O. O. Theater in the socio-cultural life of the Northern Priazovye (mid XIX – XX centuries.). – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of historical sciences (Doctor of Philosophy) on specialty 07.00.01 – history of Ukraine. – Mariupol State University, Mariupol, 2018.

In the dissertation the features of the development of the theater of the Northern Priazovye region in the context of the socio-cultural life of the region from the middle of the 19th to the 20th centuries are studied. Based on the analysis of a wide range of sources, the formation and development of the theatrical life of the Northern Azov Sea region was analyzed.

It has been emphasized that the formation of the theatrical life in the Northern Priazovye region began in the mid-19th century due to the presence of traveling (mobile) corpses. The emergence of the first professional theater companies in the region, general trends in the development of the Mariupol and Berdyansk theaters, as well as the existing problems in the theater culture of the in region the specified period are analyzed.

The study showed that at the throughout the XX c. the ideological and educational value of the scene of provincial theaters increased as well. In Mariupol and Berdyansk several theaters worked actively, which created conditions for the formation of the theater season, touring soon, as well as the development of local amateur groups. Performances of guest performers – Ukrainian, Russian and foreign stars of theater scene – contributed to the promotion and enrichment of theatrical culture, transforming Mariupol and Berdyansk into the cultural centers of the region.

Key words: theater, North Priazovye, Berdyansk, Mariupol, socio-cultural life, culture, repertoire, tours.

Підписано до друку 14.12.2018 р. Зам. № 1939
Формат видання 60×84/16. Папір типографський. Офсетний друк.
Ум. др. арк. 0,9. Накл. – 100 примір.

Видавництво: ФОП Тусіков С.Е.
ЦЕНТР ПЕЧАТИ КАЛЕЙДОСКОП
87500, м. Маріуполь, вул. Італійська, 119, оф.3
Тел.: +38 068 781 62 24, E-mail: cp.kaleidoskop@ua.ru
Свідоцтво про держреєстрацію:
ВОЗ, № 313352 від 01.09.2008 р.